

Милорад МИЛАТОВИЋ

ПОСЛЕДЊИ ДАНИ СУВОБОРСКОГ НОП ОДРЕДА

Устаничке ватре, запаљене у Белој Цркви 7. јула 1941. шириле су се брзином пожара кроз поробљену али не покорену Србију. Заузимањем Крупња, 3. септембра, а нешто касније и Ужица, цела западна Србија била је слободна, сем Шапца и Ваљева. После заузимања Уба, Мионице, Љига, Лајковца, посавотамнавски и космајски партизани воде диверзантске акције око Умке, Барајева, Жаркова, Чукарице и куцају на врата самог Београда.

На слободну територију Ваљевског партизанског одреда долази један део чланова ЦК КПЈ са другом Титом на челу да би већ 26. септембра одржали историјско саветовање у Столицама са политичким и војним руководиоцима народноослободилачког покрета целе Југославије.

Долазак друга Тита на слободну територију, улио је у борце Ваљевског одреда нове снаге, надахнуо их је и инспирисао на још веће победе.

Упоредо са чишћењем, ширењем и војничким учвршћивањем слободне територије, формирају се и први органи власти, народноослободилачки одбори. Одмах после заузимања Крупња, формира се и Срески НО одбор, сигурно први у Југославији, а недуго након одржаног саветовања у Столицама и Главни НО одбор са седиштем у Ужицу, за целу Србију.

Међутим, брз развој устанка у Србији, губици које је окупатор трпео, озбиљно су забринули немачку окупаторску силу. Тако, већ 16. септембра 1941. године Немачка врховна команда издаје наређење заповеднику немачких оружаних снага за Југоисток, фелдмаршалу Листу, да по сваку цену, не гледајући на жртве и не бирајући средства, угуши устанак у Србији.

До каквих се размера распламсао устанак у Србији и колико је дубоко потресао и угрожавао немачки окупаторски поредак, када је могао да узнемири и забрине и самог Хитлера, који је већ дотле бацио целу Европу на колена и победоносно марширао ка Москви, најречитије говори чињеница што у истој тој наредби Врховне команде из Берлина стоји да се на српску територију пребаци 342. пешадијска

дивизија из Француске, ојачана оклопним возовима и тенковима, па ако и те снаге не буду довољне за гушење устанка, да се ослободи још једна дивизија са источног — руског фронта и хитно пребаци у западни део Србије.

Немачке, пак, снаге у Србији, иако не мале — три дивизије и неколико самосталних пукова — биле су сатеране у пар већих градова. Немци су се, заиста, осећали као у мишоловци, спремни не више да освајају, већ једино и само да бране своје голе животе. Заправо, Немци су се осећали баш онако као што стоји у писму једног немачког подофицира, нађеног у куполи заробљеног тенка у борбама у Завлаци: „Живот ми је стално у опасности. Ако преживим дан и дочекам ноћ, не знам да ли ћу жив осванути. Какав Источни фронт?! Каква Пољска?! Ово је прави пакао! У Србији се пуца иза сваког грма”.

Због такве ситуације, немачка врховна команда морала је да одложи извођење свог оперативног плана о угушивању устанка у Србији све до пристизања 113. пешадијске дивизије са руског фронта и 125. пешадијског пука из Грчке.

Прва непријатељска офанзива отпочела је — септембар-децембар — 1941. године.

Концентричним продором 342. немачке дивизије од Ваљева ка Ужицу, 113. од правца Краљево—Чачак—Пожега—Ужице, 714. дивизије из Крагујевца и 125. пешадијског пука, уз пуно садејство и помоћ контрареволуционарних-квислиншко издајничких војно четничких формација Драже Михаиловића и Косте Пећанца, добровољачких одреда Љотића, Недићевог српског добровољачког корпуса, српске државне страже и руских белогардејаца, непријатељ је успео да потисне Врховни штаб и главнину партизанских снага ка Санцаку.

Радило се заправо о таквој и толикој концентрацији непријатељских снага, на једном доста уском простору, да се већ падом Ужица уз губљење знатног дела слободне територије, могао сагледати и брз слом устанака у западној Србији.

У фебруару месецу 1942. године, партизански одреди — Тамнавски, Посавски, Космајски, Шумадијски и једна Паланачка чета — које је Врховни штаб из Нове Вароши вратио на њихове терене још у другој половини децембра 1941. године, били су од стране далеко надмоћнијих непријатељских снага, скоро потпуно разбијени и уништени.

Ваљевски, пак, одред, успео је да се између 5. и 6. марта 1942. године, знатно ослабљен, са близу 70 бораца, пребаци преко Дрине у источну Босну и уђе у састав пролетерских јединица.

Друкчија је нешто била судбина Суворског одреда. Овај одред је, формиран после Прве непријатељске офанзиве, почетком јануара месеца 1942. године, од Колубарског батаљона Ваљевског партизанског одреда, по директиви Врховног штаба „о преласку на герилски начин ратовања”, те веће покретљивости, лакшег манервисања и развлачења непријатељских снага на терену. Са Суворским

одредом, после одвајања од Ваљевског одреда, остали су Главни штаб за Србију, односно Команда групе одреда западне Србије и Шумадије, инструктор ПК КПЈ за ОК Ваљево и Окружни комитет КПЈ Ваљево.

Поштујући до краја, и по сваку цену, директиву Врховног штаба „о остајању на свом терену”, после вишемесечних даноноћних борби са Немцима и њиховим слугама, бранећи сваку стопу слободне територије, Сувоборски одред дочекао је свој трагичан крај, 18. марта 1942. године, када је у селу Пријездићу, изнад Ваљева, потпуно искрвављен, разбијен и уништен, безмало, до последњег борца.

Милош Минић, инструктор ПК КПЈ за Србију, први је обавестио ПК да је сазнао од Милице Мике Павловић, члана ОК Ваљево и из извештаја Радивоја Јовановића Брадоње да је Мирко Томић „растурио” Сувоборски одред.

Крајем марта 1942. године, Минић пише ПК-у:

„Драги Друзе, твоје писмо другу Сељаку (Сељак — Мирко Томић, члан Главног штаба за Србију — прим. М. Милатовић) није њему доспело у руке. Баш кад је писмо стигло, са Колубарским батаљоном десило се нешто што ни данас мени још није потпуно јасно. Из писма друга Брадоње (он је био групни командант Ваљевског, Сувоборског и Посаво-тамнавског одреда) видећеш да он криви друга Сељака за распуштање Сувоборског одреда (Колубарског батаљона). Мени је баш данас причао један друг да је одред био опкољен од непријатеља и уништен. Са овим одредом био је и друг Сељак. Како друг Брадоња пише, он је отпутовао у правцу Топлице, а ја претпостављам свакако за Круш . . .”

Минићево писмо стигло је у Београд половином априла а већ 17. априла Нешковић, секретар ПК КПЈ за Србију, одговара и тражи од Минића и Брадоње да пошаљу детаљан извештај о судбини Сувоборског одреда.

„Не може се преко судбине ваших одреда прећи — писао је Нешковић — са неколико неодређених констатација, јер је одговорност исто тако на вама као и на другу Сељаку, који је донео такву одлуку”.

Одмах, по добијању првих података о распаду Сувоборског одреда, ПК је отворио партијску истрагу и формирао комисију од два члана — Благоје Нешковић и Василије Буха, члан ПК — да испита како је дошло до распада Сувоборског одреда.

Партијска комисија је, под хитно, застражила од Минића, Брадоње и преживелих руководиоца Сувоборског одреда да изложи детаљно све околности под којима су уништени одреди у западној Србији, али је главна пажња била усредсређена на распаду Сувоборског одреда који се најдуже одржао на терену западне Србије.

У међувремену, Мирко Томић је успео да се пробије до Београда и повеже са ПК, 11. маја 1942. године.

О Мирковом доласку у Београд Нешковић је одмах обавестио Минића: „Јављам Вам да је Сељак стигао овамо. Читао је твоје и

Брадоњино писмо. По његовој изјави није он распустио Одред, па би морали да саслушамо те људе, који су вам донели те вести”.

У опширном извештају ПК-у, од 20. маја 1942. године, о партијском раду у ваљевском округу за период 1941—1942, Минић наводи узроке који су довели до нестанка Сувоборског одреда, као и других одреда у западној Србији и Шумадији, па каже: „Половином фебруара 1942. године на једном саветовању са војним и политичким руководиоцима друг Селјак и Групна команда одлучују да пошаљу Космајски одред на Космај, Посавски у Посавину, Ваљевски у Раћевину, Сувоборски да оперише око Сувобора. И заиста сваки одред пошао је куда му је одређено. То је био почетак уништења одреда. Убрзо је уништен — наставља Минић — Посавски одред при покушају продора у Посавину. Космајски одред је страдао близу Космаја. Сувоборски одред издржао је до 18. марта 1942. године, свакодневно нападан, често по два и три пута. Он је покушао да се пробије до Топлице, стигао је до Овчарско-кабларске клисуре одакле је био принуђен да се врати натраг ка Сувобору и Маљену. У селу Радановцима погибе и Ж. Ј. „Шпанац” члан групне команде, који је раније био командант Сувоборског одреда и уживао силно поверење партизана. Одред од 230 људи (на дан 1. II 1942. год.) свео се на 60 људи (остало се изгубило, заробљено, извештан део дезертирао, погинуо). Од 5 чета остале су 2”.

Даље, у извештају од 20. маја ПК-у, Минић пише: „Анализирајући све догађаје који су довели до распада одреда — дошло се до неколико заједничких закључака о узроцима уништења одреда.

1) Јака концентрација непријатељских снага.

2) Пропуштен моменат да се сви одреди пребаце и да проведу зиму у наслону на неке јаче партизанске снаге (то је могло да се учини крајем јануара), на пример у Босну.

3) Ова група одреда била је потпуно изолована, без сваке везе са другим одредима и Партијом. Услед тако рђаве везе много смо претрпели, а мислим да је то и важан разлог што је партизански покрет у западној Србији и Шумадији угушен.

4) У великом делу Србије није било партизана па је непријатељу било омогућена концентрација против наших снага.

5) Несташица муниције.

6) Погрешна одлука о упућивању одреда у своје крајеве где су били потпуно или делимично уништени.

7) Попуштање дисциплине и чврстине одреда у вези са гомилањем тешкоћа.

8) Због свега тога опадање моралне чврстине код партизана”.

По пријему извештаја од 20. маја, у којем је Минић више и детаљније говорио о узроцима уништења и распада партизанских одреда у западној Србији а мање о личној одговорности појединаца, Нешковић је тражио од Минића и преко њега од преживелих руководиоца Сувоборског одреда да га детаљно обавести о држању Томића док је био са Сувоборским одредом: „Од тебе тражимо — писао је Нешко-

вић — да нам изнесеш све што се односи на недругарско понашање друга Сељака, јер ти у свом опширном извештају само то дотичеш и не дајући доказе, а то доводиш у везу са падом другова Ивковића, Стаменковића и Владе Аксентијевића”.

На тражење Нешковића Минић одговара: „Почетком марта 1942. године, некако у исто време када су по директиви Мирка Томића пошли на терен Посавине на партијски рад Влада Аксентијевић, Милорад Петровић Ујак и Т. Стаменковић, пошли смо Милка Минић, члан ОКВ и ја, на терен Колубаре. Убрзо, после тога — наставља Минић — једна група одреда (мисли се на Ваљевски одред — примедба М. Милатовић) од око 70—80 бораца, пребацила се преко Дрине у Босну а друга група (Мисли се на Сувоборски одред — прим. М. Милатовић) потпуно се распала и уништена у близини Ваљева 18. марта.

„За распад Сувоборског одреда — пише даље Минић — најодговорнији је Мирко Томић, као најважнији партијски и војни руководилац, што је, намећући многе одлуке а не респектујући искуство руководства како са терена тако и одреда, знатно допринео да дође до распада Одред”.

Исту овакву оцену о распаду Сувоборског одреда и улоге у томе Мирка Томића дали су и преживели руководиоци Сувоборског одреда.

Комисија ПК прихватила је горе наведену оцену Минића и осталих, уз извесно ублажавање одговорности Томића за уништење Сувоборског одреда, констатујући да се „ипак, не може сва кривица припасти само једној личности, ма како она снажна била и оставила трагове за собом”.

„У конкретном случају Сувоборског одреда — стоји даље у материјалима партијске истраге — одлука је била заједничка (Мисли се на одлуку са Саветовања војних и политичких руководиоца Сувоборског одреда, одржаног ноћу између 17—18. марта 1942. године — примедба М. М.) да се одред растерети оболелих, депримираних и рањених, а са здравим и способним да се борба настави”.

У образложењу овог закључка, комисија ПК каже „да би се Мирку могло приговорити, да у моменту распада Одред није деловао енергичније, што и сам признаје, али одред се налазио у тако тешкој ситуацији, да је постојало мало изгледа да се може даље одржати на терену а слабе су му биле снаге да се пребаци као целина у Босну”.

Поред два Миркова извештаја, у којима је изложио свој став по војним и политичким питањима, записника о саслушању о „последњим часовима постојања Сувоборског одреда”, затим извештаје Минића, Дудића, две изјаве Радивоја Јовановића Брадоње, изјаве Мила Милатовића, Андре Савчића, политичког комесара Сувоборског одреда и Китановића, секретара ОК Ваљево, комисија ПК послала је у Загреб другу Фишеру (Фишер — конспиративно име Лоле Рибара — примедба М. М.) са предлогом:

„1) Друга „Сељака” треба казнити У К О Р О М.

2) Све војне (чланове) и пол. руководиоце, присутне **разбијању Суворског одреда** треба казнити **О П О М Е Н О М**.

3) Парт. орга. ОК Ваљево да извуче потребне поуке из својих недостатака о позадинском и војном раду.

Питање даљег опстанка друга „Сељака” у ПК остаје вама на решавање.

Ми смо, споразумно са другом „Сељаком”, због објективности у раду, спровели одлуку да он (Сељак) не учествује у раду ПК при решавању проблема ОК Ваљево, док се не донесе одлука.

За Гл. Шт. мислимо, и поред недостатака кадрова, да Сељак и Брадоња заједно не могу да врше ту функцију, а да ни један од њих двојице не може да буде руководилац Гл. Шт . . .”

ЦК КПЈ није одмах заузео став, пошто су пристигли материјали о распаду Суворског одреда, тако да је комисија ПК била принуђена да неколико пута инсистира да се то питање „што пре оконча, јер представља извесну сметњу у раду”. Исто ово комисија захтева од ЦК КПЈ и Тита лично, још у два писма у новембру 1942. године.

Коначно, ЦК КПЈ је у децембру 1942. године, на основу примљених извештаја и изјава, заузео само начелан став по питању распада Суворског одреда, који је објављен у „Пролетер”-у бр. 16 у чланку Александра Ранковића „Организационо питање КПЈ у народно-ослободилачкој борби”.

„Нездраве појаве — пише Ранковић — настале у ваљевској партијској организацији, које ни до данас нису ликвидирани, последица су, прво, грубих грешака у вези са одредом, а друго, секташке изолованости од широких народних маса и неактивности ОК. ПК је показао крајњу колебљивост у заузимању ставова по питању размимоилажења у ваљевском ОК и доношењу одлуке по питању друга С (С — Мирко Томић — примедба М. М.) који је морао бити скинут са руководства”.

Нешто касније, 16. јануара 1943. године, Тито је у писму ПК-у, између осталог писао: „Поводом сукоба искрслих око питања разбијања Суворског одреда од стране надмоћног непријатеља, ви нисте показали одлучност у рашчишћавању размимоилажења између руководећих другова ваљевске партијске организације и друга Сељака . . . По свему томе ми смо дали оцену у „Пролетер”-у, али сматрамо за потребно и овом приликом нагласити да друг Сељак није заслужио искључење из Партије и да с њим и даље треба рачунати као са озбиљним партијским радником. Где и како ћете га запослити, то је ваша ствар. Уколико питање Суворског одреда није још ликвидирано, треба га брзо и енергично ликвидирати”.

Дефинитивну одлуку о предлогу комисије ПК за кажњавање Мирка Томића, ЦК КПЈ није донео.

Писмо друга Тита од 16. јануара 1943. године ПК-у и писмо комисије КПЈ другу Титу, мимошла су се . . .

О Суворском одреду, његовој судбини, настанку и нестанку, писали су генерал Милорад-Мића Јанковић („Западна Србија у устанку”), Александар Јевтић („Усправљени у векове”), др Надежда Јова-

новић и др Венцеслав Глишић (у монографији о Мирку Томићу), Лука Спасојевић (у свом „Дневнику”) и други борци Сувоборског и Ваљевског одреда и дошли до истих узрока, већ раније поменутих, који су довели до трагичног краја Сувоборског одреда, до којих је дошла и партијска истрага.

Војно-историјски институт Југословенске народне армије у Зборнику Ослободилачки рат народа Југославије 1941—1945, Прва књига, страна 214—215, под насловом Разбијање партизанских одреда у западној Србији и Шумадији, о Сувоборском одреду пише:

„... После тешких борби у Подгорини и Раћевини, Ваљевски одред, са четом Мачванског одреда, пребацио се 5. марта код с. Кошље на леву обалу Дрине, у источну Босну. Пошто му није пошло за руком да се преко Овчарско-Кабларске клисуре пробије у јужну Србију, до Топлице, Сувоборски одред се морао поново вратити на Сувобор и Маљен, где је у борбама од 11. до 18. марта, против четири четничка одреда и једног батаљона 714. немачке дивизије, био разбијен, тако да је свега један мали део успео да се пробије ка Руднику. . .“

Последњи дан и ноћ, уочи уништења Сувоборског одреда, М. Дудић, командант Сувоборског одреда, у свом извештају ПК-у, описује овако:

„У с. Равнима после малог одмора доживели смо поново изненадни напад четника и Немаца. Успели смо да се извучемо по магли. И овде смо изгубили око 5—6 другова. Нестали су. Изгубио се поред њих и сам заменик команданта С. одреда Татовић, као и курир Штаба Мандић. Нестанком заменика команданта Татовића партизани су још више били деморалисани. Тражили су сада само прилику како ће се изгубити из одреда. . . Још за време борбе у с. Клинцима нестао је „Брадоња“. . . Те ноћи од Клинаца — Пријездића изгубио се по ноћи још изван број партизана. . .“

Састанак, одржан ноћу између 17. и 18. марта 1942. године, у Пријездићу у материјалима партијске истраге ПК, описан је овако:

„У Пријездићу се било прикупило 60—70 бораца Сувоборског одреда. На иницијативу Мирка Томића, Мила Милатовића и Милана Китановића, одржано је шире саветовање војних и политичких руководилаца, и то: М. Дудића, команданта Сувоборског одреда, „Сељака“, Мила Милатовића, Андре Савчића, комесара, С. одреда, Бараћа, заменика комесара С. одреда, Милана Китановића, секретара ОК Ваљево, командира и комесара Одред, Боре Миловановића Лије, Светислава Радовића Шала, Слободана Новаковића Брала, Славе Зарића и Луке Спасојевића.

Друг „Сељак“ је први узео реч и казао: „Другови, да се даље не заваљамо овако се више не може“. Потом је рекао да се морају отпустити сви деморалисани а да се изабере тридесет најздравијих партизана, који ће продужити даље борбу, пребацујући се преко Вел. Мораве у Хомоље. Настала је кратка дискусија, где су се појединци тешко изјашњавали да даду своје мишљење а било је и предлога о распуштању Одред од стране командира чета Боре Лије и Шала.

Друг М. М., М. К. (М. М. — Миле Милатовић, М. К. — Милан Китановић — Примедба М. Милатовића) и Бараћ упозорили су све остале да се овде не може дискутовати о распуштању одреда, јер смо сви ми одговорни КП-и“.

„Ситуација је“ стоји даље у материјалима партијске истраге — за многе борце, чак и неке учеснике Саветовања, била скоро безнадежна, али је могућност о распуштању Одреда одбачена. Неки учесници Саветовања инсистирали су да Одред као целина продужи ка Шумадији, зашто се залагао и Милорад Милатовић, али је овај предлог отпао с обзиром на расположење бораца а, уз то није се знало каква је ситуација у Шумадији. Затим је предложено да се Одред подели на мање групе и да се оне провуку кроз непријатељске положаје, а потом да се у одређено време прикупе на Маљену. Овај предлог личио је на распуштање одреда па је и он одбачен. Мирко Томић је и даље инсистирао на продору ка источној Србији. Душан Бараћ, заменик политичког комесара, предлагао је да се одред пребаци у источну Босну. Оба предлога, и Томићев и Бараћев, су одбијени са образложењем да Одред нема снаге да то учини као целина и да су ти предлози ствар личних преокупација, зато што њихови предлагачи потичу са тих терена. Оштра дискусија се развила око рањених и исцрпљених бораца. Било је речено да Одред не може са њима наставити борбу, па је предложено да се отпусте. Поново се чуо предлог командира, Боре Миловановић Лије и Светислава Радовића Шала, да се Одред распусти и преда непријатељу, јер ће на тај начин бити мања казна. Овај предлог је оштро критикован од свих учесника Саветовања, осуђен и одбачен. Критикован је и став да се оставе неспособни, рањени, исцрпљени и болесни и да буду изручени непријатељу на милост и немилост...“

Милан Китановић, секретар ОК Ваљево, описујући стање у одреду после погибије Жикице Шпанца (12. марта), каже:

„Сутра изјутра рано дошли смо у Радановце и ту таман ручак да буде готов, а они нас нападају где је и Жикица погинуо. Одатле кренемо према Таору, али и тамо заседе. Ми да заобиђемо Таор десно кад тамо заседе и отварају ватру. Ми пођемо за Мравињце и дођемо тамо у зору. Ту нас нападну предвече... Пошто није била нека јача снага ми заноћимо и по ноћи кренемо за Горње Лесковице. Ту преданимо али после подне приметимо неке колоне према Маглешу, али ми останемо, заноћимо и изјутра рано кренемо за Мравињце, али када је свануло приметимо у том правцу њихове извиднице, променимо правац и дођемо у једну шуму где будемо до после подне, али нас и ту нападну и то са три стране. Ми се повучемо према Г. Лесковицама; ту смо водили борбу до увече. Ту изгубимо два друга и једног партизана. Ту дезертирају двојица водника из треће чете. Одатле кренемо ноћу по магли и помрчини по неким урвинама да пређемо Ужички пут. Ту се изгубе оба водника из шесте чете и још доста њих које нису нашли, а ови други, пошто су и они изгубили везу, један део дође са Брадоњом, а други са Мишом у Зарубе. Ту смо били до после подне где су нас напали четници и Немци. Пошто је била магла, ту

смо врдали по шуми до увече тако да смо опет заноћили у Зарубама. Ту је Мирко остао, али ја нисам знао до сутра увече, кад смо дошли код њега. То исто вече било је дезертера тако да су нека двојица партизана казали да хоће да иду кући, јер су болесни. Ја сам убеђивао да треба да остану, али није вредило тако да су отишли. Заборавио сам напоменути да се је тада изгубио Татовић тако да се међу партизанима почело зучкати да је дезертирао. Из Заруба кренемо изјутра рано за Клинце звано Рогљевић. Ту су нас напали после подне... Ми смо се одатле повукли у Петницу испред цркве тако да смо избегли опкољавање и дошли им иза леђа. Одатле смо отишли за Пријездић. Успут за Пријездић свратили смо код Мирка... Ту смо мало сели и разговарали шта да радимо и када смо пошли другове смо налазили по путевима како леже. Када смо их позвали, они су одговорили да се не може даље. Ту смо стигли Брала и Учу где нам кажу да су Немци у Миратишићу у оним кућама што светле и поред тога ми смо остали у Пријездићу недалеко од њих. Ту смо се састали да решимо шта даље да се ради где су били и командири и политкомесари и Мирко. Миша је изложио ситуацију каква је да их има на све стране у заседи и да је тешко пробити се. Мирко је предлагао да се опет шкартира један део. Други се нису слагали јер не виде кога да шкартирају пошто су сви пали. Бора предлага да се предамо, јер немамо другог излаза што усваја и Шале. Ја сам био против предаје и ликвидације одреда. Рекао сам да се ми можемо пробити. Исто тако и Миле је заступао то гледиште док је пао предлог да пођемо са свима и да изнесемо каква је ситуација и да се пита ко се осећа способним, да иде даље..."

У свом извештају Миша Дудић, командант Сувоборског одреда, описује тешку, скоро безизлазну ситуацију, у којој се Одред нашао: „Додуше било је неколико трзаја да се продужи борба и да се не сме дозволити оно најгоре, да се Одред распусти и да се за овакве поступке одговара пред Партијом. То је говорено од стране Бараћа, Мила Милатовића и Славе. Али ни ови другови нису налазили излаз из ситуације. Они су говорили да се то не сме учинити, али на који ће се начин решити даљи опстанак снага, нису ни сами могли речи“.

О исходу Саветовања у Пријездићу, М. Дудић закључује: „Мишљење да се изаберу они који су најспособнији и они који су за даљу борбу, било је мишљење свију нас. На крају је донета једна нејасна одлука, да се изабере најспособније људство и то оно које жели да се даље бори. Заборавио сам да је било речи — наставља Дудић даље — кад саопштити одлуку партизанима. Једни су били да се то учини одмах, други кад сване а ја лично предлагао сам да се саопшти на Маљену у току дана где се може о овој одлуци још једном продискутовати и наћи можда неко боље решење. За ово је био и Миле Милатовић...“

Миша Дудић, у извештају ПК-у описао је последње тренутке, који су непосредно претходили распаду Сувоборског одреда, овако: „У свануће, 18. марта, Одред је кренуо према брду Чубрица, где је

наишао на четничку заседу. Процењујући да се не може пробити на ту страну, команда га је повукла у једну шуму у близини Пријездића.

Већ је свануло. Пошли смо на брдо Чубрицу са којег су припуцали четници...

У изгубљеној ситуацији — наставља Дудић — требало је борцима саопштити одлуку са Саветовања. У руководству се дискутовало ко и како да то саопшти. Миле Милатовић је предложио да то учини Мирко Томић, али он је одбио. Понуђено је и другим руководиоцима, али нико није хтео да прими овај одговорни задатак. Тада је Штаб одреда наредио да то учини Лука Спасојевић, комесар чете“.

У том тренутку Лука је био узбуђен. Укратко је објаснио да је ситуација тешка и да се они који се осећају способним да се даље крећу и боре издвоје на једну, а други, који ће напустити одред и крити се док се не опораве, на другу страну. То је изрекао онако неубедљиво и збуњено, тако да се после његових речи нико није покренуо на једну страну, а затим је настало опште комешање у коме нико више није слушао...“

У записнику о саслушању Мирка Томића пред комисијом ПК, „О последњим часовима постојања Сувоборског одреда“, Томић је изјавио: „Када сам дошао на место у Шумицу, где су партизани били опкољени, нисам ни знао да одлука није ни саопштена онако како смо предвидели њен начин саопштавања већ ми је друг Миле Милатовић то рекао на самом месту, пре него што је збор почео. Зато сам одбио да одмах узмем реч на понуду Мила Милатовића, јер сам хтео да се са друговима још договорим на који начин да издвојимо партизана, који нису за даљу борбу. У међувремену, без мога знања, Лука је почео да говори. Погрешио сам што Луку нисам прекинуо, јер су партизани из његовог говора могли закључити да они, који се осећају способним да иду даље, иду куд ко зна, без одређеног правца...“

Поред узрока, наведених у истражним материјалима ПК, који су довели до уништења Сувоборског и осталих Одред у западној Србији и Шумадији, свакако треба поменути глад и најсуровију, икада запамћену зиму — 1941—1942. — када се температура спуштала, чак и у марту месецу, и до 30 Целзијевих степени испод нуле, када је и оружје знало да се замрзне и затаји, па се није могло разазнати да ли церић или непријатељ пуца.

О самом месту у Пријездићу, где је Сувоборски одред доживео свој крај, Миша Дудић каже: „У зору (Мисли се у зору после одржаног Саветовања уочи 18. марта — примедба М. М.) Мирко је позвао Миленка Миловановића Качерца и Загу Дугалић, да се одвоје од одреда и пођу с њим. Кренули су у 5 часова изјутра у пратњи домаћина у правцу Бачевачког вуса. После пола сата хода приметили су на Вису, на растојању од око 300 метара, четнике. Мирко је наредио да се повлаче натраг у састав Одред. Четници су их позвали да се јаве ко су. Мирко је одговорио да су сељаци из Бачеваца. После тога, четници су осули паљбу за Мирковом групом која је успела да побегне и код Гољевачких кућа да се прикључи одреду“.

Викторија Наранцић, секретар партијске организације Друге чете Сувоборског одреда, у својим „Сећањима“ о 18. марту пише:

„Сваки борац који је преживео 18. март а налазио се тада у саставу Сувоборског партизанског одреда, неће и не може заборавити тај дан и ситуацију у којој смо се нашли... У рану зору тог судбоносног дана скупили смо се сви у једној шуми недалеко од Пријездића. Опкољени смо са свих страна. Муниције је мало да би се прихватила борба. Болесних и изнемоглих другова је знатан број. Треба се извући из обруча, удаљити од села, вратити у планину где је можда могуће преживети док шума не олиста... Лука Спасојевић, политички комесар чете, стеже песнице и говори. Говори, а речи његове као да изричу смртну пресуду за све. Упознаје све да смо опкољени са свих страна и да се као целина не можемо извући. Предлаже да се најјачи, који могу да издрже пробијање обруча, издвоје на једну страну а други, слабији, да се појединачно или по два извлаче на зборно место Маљен. Колона најјачих, која ће по цену живота покушати пробијање, скренула би пажњу на себе, то треба искористити и појединачно или у мањим групама извлачити се из обруча — река је друг Лука...“

Обруч се стеже. Већ се чују гласови: „Предајте се!“ Почиње и пуцњава. Меци пиште кроз ваздух. Још увек не пуцају у месо, јер хоће живе партизане. „Предајте се!“ — чује се глас четника... Затим рафал и киша куршума из аутоматског оружја у шуму где се још увек налази већина. Са свих страна пуца, као да гори цела шума. Када су меци почели да пиште око наших глава, распрштали смо се као пилићи када кобац слети међу њих...“

И тако, сваки преживели борац Сувоборског одреда, као и Викторија, сећа се и прича о трагичном крају Сувоборског одреда, дана 18. марта 1942. године.

У другој половини децембра 1941. године, по наређењу Мирка Томића, члана Главног штаба за Србију, одређени су Милош Минић и Радивоје Јовановић Брадоња, да пођу са три чете Ваљевског одреда у срез црногорски и прикупи борце расформираног Рачанског батаљона Ужичког партизанског одреда а војне и политичке руководиоце ставе под истрагу и најстроже казне због распуштања Рачунског батаљона.

Ова акција није успела, па је била повод да ПК КПЈ за Србију упути војним и политичким партијским руководствома партизанских јединица у Србији директиву „О задацима партијских организација у партизанским јединицама“, у којој је речено:

„Прво, равна је издаји свака тенденција распуштања чета или заустављања кочења, стварања нових чета и одреда. И друго, у партизанске чете су се, што је било неизбежно под условима страховитог терора фашистичких банди, увукли туђи, критизерски, групашки, непријатељски, кукавички и забушантски елементи. Они су продрли чак и у саму партију, тамо се зашанчили. Чишћење партије, а преко тога чишћење самих чета, као и стварање нових чета јесте наш ПРВИ И НАЈГЛАВНИЈИ ЗАДАТАК...“

Убрзо после ове директиве ПК и Врховни штаб, односно ЦК КПЈ — оквалификовао је, на исти начин, распуштање партизанских јединица и „својеволјно напуштање територије, на којој су партизански одреди „ратовали“ рекавши исто што и ПК, „да је то равно издаји“.

Значи, не само „распуштање одреда“, као завршни чин издаје, већ и „свака тенденција распуштања одреда“ као намера равна је издаји. А, у рату, као што је познато, за издају, као најтежем непријатељском акту плаћало се само једном једином казном — главом!

Чиме су, међутим, платили и којом су казном кажњени, Томић и војни и политички руководиоци „присутни разбијању Суворског одреда“, већ смо видели. Да поновима. ПК је предложио ЦК КПЈ да се Мирко Томић казни партијским укором а војни и политички руководиоци Суворског одреда да се казне партијском опоменом.

Очито је, према томе, и недвосмислено једно, да ова и оваква казна, казна партијског укора, односно партијске опомене, није проистекла због „присутности разбијању Суворског одреда“, већ због „нездраве појаве у ваљевској партијској организацији, грубе грешке у руковођењу одредом, изолованости од широких народних маса“ и др., како је то већ наведено у „Пролетеру“ бр. 6, у чланку Ал. Ранковића „Организационо питање КПЈ у Народноослободилачкој борби...“